

CONFERÈNCIA DE CLAUSURA

MARIÀ AGUILÓ, ENTRE LA POESIA I L'ERUDICIÓ

He d'agrair ben de cor a la junta de govern de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes que m'hagi donat l'ocasió de parlar un cop més, en l'acte de cloenda d'aquest Col·loqui, del poeta romàntic, filòleg, bibliògraf i bibliòfil mallorquí Marià Aguiló i Fuster, mort ara fa una mica més de cent anys, el 6 de juny de 1897, a Barcelona, assistit materialment pel prestigiós metge Bartomeu Robert —futur batlle de la ciutat i líder de la Lliga Regionalista, el partit d'Enric Prat de la Riba i de Francesc Cambó— i espiritualment pel futur bisbe de Vic Josep Torras i Bages, l'anomenat patriarca de la Catalunya Nova —en contraposició a l'abat-bisbe Oliba, patriarca de la Catalunya Vella—, que acabava d'escriure la seva obra més famosa, *La tradició catalana*, que ell mateix atribuïa a la inspiració i a l'ajuda de Marià Aguiló.¹ Ja aleshores aquesta mort va causar una consternació profunda en el nostre món intel·lectual. El 17 de juny de 1897, per exemple, Miquel Costa i Llobera, un de tants amics, admiradors i deixebles seus, signava el poema *Per la mort del mestre Marian Aguiló*, ben significatiu del que el nostre escriptor representava en aquell moment:

1. Vegeu, en general, Miquel dels Sants OLIVER, *Don Marian Aguiló* (Palma de Mallorca: Amengual y Muntaner, 1900); Jaume COLLELL, *En Marian Aguiló* (Barcelona: La Renaixensa, 1899), i Margalida TOMÀS, *Marià Aguiló* (Palma: Ajuntament, 1984). Cal tenir també ben present l'article de Tomàs FORTEZA, «En Marian Aguiló y Fuster», *La Lluanera*, vol. V, núm. 59 (Nova York: març 1880), pàg. 1.

Llengua nostra, plany i canta,
 mescla l'himne amb l'oració;
 i ressoni ta complanta
 de Puigmal fins a Montgó,
 de tes planes ponentines
 fins a les ones marines,
 i a les serres mallorquines
 on nasqué el gran Aguiló.

Ell és mort, ell qui senyora
 te féu de son pensament,
 quan malmesa i moridora
 t'avorria ja la gent,
 i, seguint tes encontrades,
 anà a treure venerades
 les riqueses sepultades
 de ton antic testament.

Altres bons t'han enaltida
 oferint-te una arpa d'or;
 mes ell sol t'ha redimida
 recobrant el teu tresor.
 Ell a fons t'ha coneguda,
 i, amb amor que el ser transmuda,
 ta pròpia vida ha viscuda
 i ha posseït el teu cor.

Plora, doncs, alta matrona;
 i eixa llosa sepulcral
 marca amb la teva corona
 baix del llorer immortal.
 Aquí pensa i fantasia.
 i, honrant el qui et redimia.
 sentiràs com ell t'envia
 l'esperança... l'ideal!²

Ja tindrem ocasió de veure tot el que representen aquests versos, que lluny de correspondre a un elogi circumstancial deixen constància d'una coneixença profunda i d'un dolor compartit per moltíssi-

2. Miquel COSTA I LLOBERA, *Obres completes* (Barcelona: Editorial Selecta, 1947), pàg. 65.

mes persones arreu de tots els territoris de parla catalana, que havien estat trepitjats i estimats per Marià Aguiló al llarg d'una vida que s'inicià el 16 de maig de 1825, al carrer de les Monges de Palma. D'una família benestant, però aclaparada per una nombrosa descendència, nebot de Tomàs Aguiló i Cortès, poeta i dramaturg dialectal, i cosí de Tomàs Aguiló i Forteza, fill de l'anterior, periodista i poeta en castellà i poeta igualment en mallorquí dialectal, es va interessar des de molt petit per la llengua i la literatura catalanes, en aquell moment ben poc valorades a Mallorca. A deu anys ja recollia cançons populars, que havia après a estimar de boca de la seva dida, Antonina Canyelles, i cap als quinze començà a escriure poesies en català «sense cap intenció ni coneixement literari», amb els «glosadors» com a «únics mestres», segons ens voldria fer creure ell mateix més endavant,³ bé que en realitat va seguir —com era lògic— models neoclàssics i models romàntics que coneixia a través de l'escola, tant a l'escola conventual on aprengué les primeres lletres com sobretot a l'Institut Balear, on fou alumne de Miquel Moragues i Montserrat —autor d'un *Compendio del arte de hablar en prosa y en verso* que identificava el català, el valencià i el mallorquí com a «literatura catalana»— i company de Miquel Victorià Amer, Jeroni Rosselló i de Pere d'Alcàntara Penya, tots tres futurs escriptors importants, especialment els dos darrers.⁴ Ja de molt jove va començar a fer col·leccions de coses molt diverses. Ell mateix, en una nota inèdita fins ara, comentava:

«Supòs quels moralistes y els frenòlechs deuen tenir estudiades les passions dels colectors. Si la afició a la llengua catalana no fos tan antiga y dominant haguera fet coleccions Déu sap de què, puix que a set anys vatx fer la de fulles d'arbres y plantes ab una fruïció gran y la d'estampetes de sants per tenirne un per cada dia en una capella.

3. «Pròleg» a *Records de juvenesa* (1900), dins Marià AGUILÓ, *Obra en prosa*, a cura de Margalida Tomàs (Palma-Barcelona: Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Universitat de les Illes Balears-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988), pàg. 34.

4. Per als començaments literaris d'Aguiló vegeu Marià AGUILÓ, *Poemes inicials*, a cura de Joan Mas i Vives (Palma-Barcelona: Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Universitat de les Illes Balears-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990) i TOMÀS, *Marià Aguiló*, pàgs. 14-15. Vegeu també Guillem SIMÓ, «Els inicis literaris de P. d'A. Penya», *Randa*, XXXVI (1995), pàgs. 60-63.

Fixantme en les catalanes y abans de sortir per 1ª vegada de Palma tenia principiades:

La de gloses o currandes.

La de rondalles.

La de cançons.

La de llibrets escrits en català.

La de goigs y fulles en dita llengua.

La de quesvulla que parlàs de Mallorca.

La reduïda, però triada, de adagis mallorquins.»⁵

El 1842 publicà a la revista de Mallorca «Almacén de Frutos Literarios» el seu primer poema, en castellà, d'un romanticisme provincial, molt inferior a les poesies amoroses d'aquesta mateixa època incloses als *Records de juvenesa*, que no foren publicats fins al 1900, pòstumament. El 1843 féu també, en castellà, un poema en prosa sobre el comte Mal, l'equivalent mallorquí de la tradició catalana del comte Arnau, inèdit fins ara. El 1844 es traslladà a Barcelona, on seguí sense gaire entusiasme la carrera de dret, que no exercí mai, i s'hi relacionà estretament amb els intellectuals catalans, sobretot amb Pau Piferrer —que tenia molt de contacte amb Mallorca— i amb Joaquim Rubió i Ors, «el Gaiter del Llobregat», al qual el va recomanar Tomàs Aguiló, que en aquell moment era el seu mentor literari.⁶ Atès que la seva família no podia fer-se càrrec amb facilitat de les despeses dels seus estudis, hagué d'espavilar-se per cercar feina, amb l'ajuda de Rubió i Ors mateix, i aviat començà a treballar a la Biblioteca Provincial de Barcelona, on fou ajudant de Pau Piferrer —amb qui compartia l'entusiasme per les glòries antigues de Catalunya i de Mallorca i l'interès per la cançó popular—⁷ i n'esdevingué segon bibliotecari;

5. Fons Aguiló, Biblioteca de Catalunya.

6. Vegeu Joan MAS i VIVES, «Tomàs Aguiló i la Renaixença», *Randa*, I (1975), pàgs. 63-88.

7. Anys més tard, Antoni de Bofarull acusà Aguiló d'haver usurpat la feina feta per Piferrer en el camp de la recollida de la cançó popular, falsedat de la qual es defensà Aguiló mateix a les notes del *Romancer popular de la terra catalana*. En una nota inèdita conservada a la Biblioteca de Catalunya, Aguiló escriu: «Es tal la amistat pen Pif[erre]r que fins me sap greu no poder dir que sia veritat lo quen B[ofaru]ll assegura». En un altre indret —també del fons de la Biblioteca de Catalunya— Aguiló comenta que el 1844 «les cançons populars en totes ses ramificacions, balls, etc. se avivaren ab la idea de publicarlos ab en Piferrer». Vegeu, en general, els meus articles

d'altra banda, el 1849 entrà en el nou cos de bibliotecaris, del qual no se separaria fins a la seva mort.⁸ D'una manera o d'una altra, doncs, tota la seva activitat seria duta enmig de la pols dels llibres antics, dels manuscrits i dels incunables, que constituïrien una de les seves passions, i li correspondria la tasca d'ordenar fons procedents de la desamortització dels béns eclesiàstics i de traslladar la biblioteca provincial de Barcelona dels locals que ocupava a l'antic convent de Sant Joan al nou edifici neoromànic de la Universitat, molt feixuga per al seu tarannà poc decidit i perfeccionista.

De tota manera, la professió de bibliotecari resolgué la situació econòmica d'Aguiló i li donà una base per poder-se dedicar al que realment l'apassionava: recórrer totes les terres catalanes, una part del País Valencià i les Illes Balears i Pitiüses, sovint a peu —ha estat anomenat el primer excursionista del que després se'n dirien els Països Catalans— i quan convenia a cavall, en tartana, en diligència, en tren o en vaixell, descrivint tot el que hi veia i arreglant llibres rars, manuscrits, cançons, paraules desconegudes o poc usuals, adagis, rondalles, tradicions i costums, objectes d'art, etc. De tot plegat en va deixar completa constància a la seva correspondència i a les seves llibretes, conservades actualment a la Biblioteca de Catalunya de Barcelona, entre els papers del llegat de l'editor Josep M. de Casacuberta, a qui Àngel Aguiló va vendre una bona part de l'arxiu del seu

«Marià Aguiló, col·lector de cançons populars», *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Andorra, 1-6 d'octubre de 1979* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980), pàgs. 287-324 i «Marià Aguiló i la descoberta de la poesia popular», *Randa*, XL (1997), pàgs. 51-70.

8. En unes notes autobiogràfiques, Aguiló comenta que «el 48, 49 y 50 és la temporada que he fet més versos», que el 1851 estigué «preocupat per la sanch que escopia» i que «el 52, 53 y 54 a Madrid entusiasmat ab los MSS catalans que trobava a la Nacional, al Escorial, en la Real o de Palacio, a la de la A, de l'Història, a la del duque de Osma, a la de D. P. de Gayangos etc. Vatz veure a 1853 bastant d'espay les dues Biblioteques de Toledo. El 53 Cancionero de Zaragoza. 54 Archiu y Biblioteca València. El 55, 56 y 57. Arreglar la Biblioteca de S. Joan [Provincial i Universitària de Barcelona], buydar tots los sarrions y arreglar l'Arxiu de la Acadèmia de Bones Lletres. Arreglar en part del Arxiu de l'Audiència». Al mateix temps es dedicava a «catalanisar les meues poesies mallorquines» i a «replegar les rondalles y cançons que me fos possible. Aumentar fins a duplicar les papaletes del diccionari llegint y copiant a les nits de MSS de la Biblioteca en el cuarto dit del Arxiu, que estava desocupat y ahont dormia» (fons Aguiló, Biblioteca de Catalunya).

pare. Per aquest material ens consta també que no tenia cap ganes de tornar a Mallorca, que li queia a damunt: no volia tancar-se al barri de l'Argenteria, malvist per una societat classista i injusta, i no li agradava tampoc armar renou per aquest motiu, com faria el seu amic mossèn Josep Tarongí (més d'un cop comenta amb reticència el que ell en diu la «taronginada», que considerava contraproductent).

«He recogido romances —escrivia Aguiló en una nota inèdita fins que fou publicada per mossèn Joan Puntí, ara a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, a Montserrat— tiritando de frío al pie de los robles y abetos pirenaicos, en medio de los bosques de palmeras de Elche, sumergido en los naranjales de Sóller, en los melancólicos olivares de Mallorca; otros en rocas aisladas en el mar, como Formentera, etc. y las costas de Cataluña, etc.»⁹ I reblava el clau assenyalant: «En todas partes he ido a buscar lo que conservaban de antiguo, lo que podía enriquecer mi romancero... Mi único compañero de viaje, el bastón, tiene que calzarse contera nueva, como yo calzado, a cada excursión. He recorrido Cataluña a pie».¹⁰

En una nota semblant —igualment recollida per Puntí— es feia ressò de les dificultats de la tasca, complicades per múltiples factors: «Si la paciencia bastase para hacer una buena colección de romances, la mía sería excelente. Con el afán de arrancar al olvido un canto antiguo y hasta una estrofa, me he sentado al umbral de cien cabañas, he acariciado el perro del pastor solitario y compartido con él mi provisión para congratularme con su amo y arrancarle el tesoro de poesía guardado en su memoria. El carácter severo, austero, callado, taciturno y susceptible catalán me ha hecho atesorar con sudor lo que en otros puntos hubiese sido más fácil. He repartido dulces y dinero a niños sucios y mal criados para que sus madres y sus abuelas me confiaran los antiguos cantares. No hay oficio, no hay estado que no me haya dado alguna obra de este libro. Las criadas han sido las primeras colaboradoras, las hilanderas, los pobres de las casas de benefi-

9. JOAN PUNTÍ I COLLELL, «Marian Aguiló i Fuster», *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, II (Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, 1928), pàg. 39.

10. *Ibid.*

encia, los presos, los segadores y *els esclofolladors* del maíz, los prendadores del aceite en sus ahumadas *tafonas*, los molineros de agua y de viento, los marinos, *els traginers*, etc., etc. Al salir a esas excursiones, he dejado mis inclinaciones, mi carácter en mi casa, he empezado a hablar con los mendigos de las carreteras, y donde sabía que había una memoria privilegiada, allí he corrido a explotarla».¹¹

M'ha estat possible de resseguir minuciosament totes aquestes eixides de Marià Aguiló, tot sol o en companyia d'algun amic, gràcies a la seva immensa correspondència, conservada, com ja he assenyalat, a la Biblioteca de Catalunya. No hi falten els moments de desencís i de depressió, però hi abunden sobretot les expressions d'eufòria i la satisfacció d'haver aconseguit una meta difícil i cobejada amb il·lusió. El 27 de setembre de 1854, per exemple, escrivia al seu pare des de Bruguera (agregat de Ribes de Freser, del partit judicial de Puigcerdà): «Por mucho que viva no podré olvidar estos diez y seis días de rutas que llevo solo, por esas encumbradas montañas. A tener mi alma en estado de completo sosiego hubiese enloquecido de placer. He estado en parages que sólo los lobos, las cabras salvajes y las águilas frecuentan. Un morral provisto y un bastón de viaje eran mis únicos compañeros. La contera del bastón se ha rozado más de un dedo. Los zapatos de tres suelas claveteadas se han estropeado y gastado de una manera no vista. He dejado algunos pares de calcetines por esas montañas porque cuando me los quitaba eran ya inservibles. Al volver de estas escursiones encontraba un puñado de paja para descansar y unas sopas de pan negro y agrio para regalarme. He estado nueve días sin comer pan de trigo. En cambio he visto todo el Principado como se ve Mallorca desde el Puig Major y he visto de Francia todos los Pirineos orientales, Conflent, Cerdaña, el Rossellón, etc. Además en esta sola escursión llevo escritos diez cuadernillos de papel de antiguas canciones, muchísimas de ellas en extremo preciosas para mí».

Com ja sabem, les excursions del jove Aguiló no es limitaven al

11. *Ibid.*, pàgs. 39-40. Vegeu també Joan PUNTÍ i COLLELL, *Ideari cançonic Aguiló*, a cura de Josep Massot i Muntaner (Palma-Barcelona: Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Universitat de les Illes Balears-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993).

Principat. L'11 d'octubre de 1833, per exemple, deia al seu pare des d'Eivissa: «Dentro de unos momentos me embarco para ir a Formentera; mañana es la fiesta mayor de la Mola y espero divertirme mucho». Havia arribat a Eivissa, procedent de Mallorca, el 3 del mateix mes d'octubre, i comentava —en la carta al seu pare ja esmentada—: «Estos que en Mallorca llamamos salvages se han portado divinamente conmigo. Sin conocer ni querer conocer a nadie, desde el brigadier gobernador de la plaza hasta el secretario del Ayuntamiento, incluso diputados a Cortes, Alcaldes && han venido a buscarme para abrirme sus cortos archivos, para proporcionarme cuanto podía desear». I el 5 de novembre del mateix any 1853 explicava a Josep Vich i Sastre, des de Palma: «Encontré en la Mola de Formentera [...] romances populares caballerescos de portentosa antigüedad, que me han decidido a trabajar sin demora en la publicación de mi romanceo popular lemosín».

El 10 de novembre de 1854, Aguiló escrivia al seu protector de Madrid Agustín Durán:

«Al despedirme de V. a principios de Julio fuime a Valencia y aunque el pronunciamiento¹² malogró el plan que tenía de recorrer despacio la mayor parte de las poblaciones antiguas de aquella provincia y la de Castellón, pude sin embargo en algunas escursiones que hice encontrar restos de la poesía cavalleresca lemosina cerciorándome de que han cantado los mismos romances que nosotros aunque los más hayan pasado ya al osario que las *rondallas* les reservan. Recogí muchas de estas y vistos con alguna detención los archivos y bibliotecas más notables pasé a Barcelona.

Quince días después salí de esta ciudad para Granollers, Vich y Ripoll y de esta villa fui a buscar los pueblecitos más antiguos, más pobres, más solitarios y salvages hasta llegar a lo más encumbrado de los Pirineos. Detúveme muchos días en el Santuario de Nuria desde donde hice varias escursiones a Francia. Dos meses y pico he empleado en esta última peregrinación siempre a pie y sin más compañeros que mi bastón y mi escarcela de viage. Mi pluma es incapaz de indicarle la mitad siquiera de los inmensos goces que he encontrado en esta correría, comprados es verdad con toda suerte de privaciones y de peligros. Por fin regresé a la ciudad de los Condes y he tenido el gusto de agregar a los legajos de roman-

12. Al·lusió al pronunciament de Vicálvaro, el juny de 1854, que donà pas al Bienni Progressista.

ces limosines que tenía un refuerzo de más de seicientos resultado de mi última cacería, ninguno de ellos despreciable, muchos en extremo preciosos y todos salpicados de frases y de palabras que yo creía muertas y olvidadas desde el siglo xv y que he encontrado todavía llenas de vida entre aquellos riscos. De cada día veo extenderse y crecer en importancia este trabajo que empecé en la niñez como un juego cualquiera y que ahora me hace temblar de miedo al verme tan pequeño delante de él. Si V. no me guía mi buena voluntad no me ha de bastar para salir bien de mi empresa.

[...]

He clasificado los romances que tengo en seis secciones que pueden formar otros tantos tomos de un tamaño parecido a los de la primera colección que V. publicó. Sin exagerar puedo decir que me sobran materiales para llenar cada una de estas seis divisiones las más principales y caracterizadas. Sin embargo engolosinado con mi última pesca, deseo que no me quede rincón por ver de la Corona Catalana antes de publicar el primer tomo, mayormente cuando llevo recorridas más de nueve décimas partes. Si V. empero quiere verlos como están, sin esperar las variantes que puedan salir, no tiene más que indicarlo a su entusiasta amigo y agradecido S[ervidor], Q[ue] B[esa] S[u] M[ano].»

El 16 d'agost de 1860, Aguiló tornava a escriure, des d'Erill la Vall (agregat de Barruera, a l'Alta Ribagorça) a un «respetado amigo y Sr.», que molt probablement era també el seu admirat Agustín Durán: «Ya no me queda en toda Cataluña comarca alguna por ver. He llegado gracias a Dios a realizar la difícil y postrera excursión que hace años anhelaba». I li explicava amb entusiasme no gens dissimulat:

«Me he encaramado hasta el extremo del Valle de Bohí contiguo al de Arán y pasaré algunos días en Caldes, donde necesito tomar las aguas. No he visto ni espero ver cosa más pintoresca. Montañas vestidas de espesos bosques de abetos y coronadas de nieve me circuyen, pueblecitos con su iglesia bizantina y con su castillo destrozado dan testimonio claro de los esfuerzos de la reconquista. La tradición vive con toda la energía de la edad media en esta Covadonga catalana. Respiro el aire que necesitaba.

En lo que llevo de viage no he encontrado hasta ahora muchas páginas nuevas para el romancero pero en cambio he completado y rectificado varias y he tenido la satisfacción de cerciorarme de lo abundante de mis colecciones anteriores.

Si¹³ presento en Noviembre el catálogo de los libros impresos en cata-

13. A l'original diu *Si salgo este año como espero de la ímproba tarea*, frase tallada i substituïda per la que dono al text.

lán, el año que viene lo dedicaré al romancero para no dejarlo Dios mediante de la mano. Esta tarea me será más grata, pues no puede V. figurarse lo ímprobo y penoso que me ha sido buscar en un año y medio los mil quinientos artículos que hasta ahora llevo visto de esta literatura estirpada. Los libros catalanes son mucho más difíciles de encontrar que los romances populares y para ambas cosas se necesita un tiempo y caudal mayores a los que me ha sido dable disponer.»

Al final de la seva vida, en redactar el pròleg per al primer volum del *Romancer popular de la terra catalana*, Aguiló dóna una versió totalment tergiversada d'aquesta època d'interès creixent per la cançó popular:

«Desgraciadament per realisar aquest somni juvenivol [de publicar “un llibre de cançons catalanes”] tot lo que'm sobrava d'entusiasme y d'abnegació, mancava de temps y de medis; puix calia visitar encontrada per encontrada tots los territoris ahont se parla nostra llengua. Desitg que may logrí satisfer del tot, jatsía á copia de viatges arribás personalment á recullir ab mes ò manco sort un bon esplet de cançons en distints pobles de cascuna de la vintena de vegueríes en que Catalunya abans estava compartida, y en especial en totes les valls pirinayques, en les ylles Balears y en diferents llochs del antich regne de Valencia.

Mentres poguí dispondre de les vacances d'Agost, que llavors se'ns concedian, solia destinar quasi cada any dita mesada á una d'exes treballoses caceres que'm tenian el cor robat. L'espectacle de la naturalesa, la riquesa del llenguatge de la pagesia, los monastirs y les esglesies bizantines, los castells, sovint los archius parroquials ò'ls de les batllíes, y á vegades los llibres vells tirats en les gorfes ò graners, compensaven llargament les molsties y perills d'algunes d'exes apresades exploracions.

[...]

Recorregut tan sols, y encara ab sobrerera cuyta, una tercera part del territori catalanesch que'm proposava seguir, vaig inventariar los materials que tenia, ajustant en un plech totes les versions de cada romanç, y distribuint aquests en les seccions que'm semblaren mes propies, senyalantes ab sengles rètols a fi de colocalar totduna en son lloch les copies que de nou replegaria, *Cançons feudals cavalleresques* posí interinament á les incloses en est volum, y ab eix títol, que no tractaré ací de defendre, romanen.

* * *

Quan n'estenia l'inventari, fa una quarantena d'anys, me animava la falaguera ilusió de ordenar lo romancer ab consell y ajuda d'un gran lite-

rat amich [Manuel Milà i Fontanals], qui' demaná escriuren lo proemi per ferhi l'estudi de la poesia popular que rumiava. Joyós d'exa espontánea proferta, á la qual no's fixá temps per cumplirla, redoblí l'esforç per acrexer la colecció, y fins les importunances als coneguts qui tinguessen alguna avinentesa d'ohir cantar á gent forana, perque m'aydassen á augmentarla.

Abans d'empendren la publicació lo cor me deya, y no m'enganá, que era mester visitar les ylles d'Esvissa y Formentera, ahont necessariament la vella poesia que cercava s'hi havia de trobar viva encara *é in fraganti*. Més les vacances de 1852 se'n vingueren, y en lloch de ficarme en un dels llauts d'exa travessia, que cap vapor disputava á les veles llatines, quedí de sopte compromès per l'amistat á pujar á la diligencia que'm dugué á la coronada vila ab la excelent companyia de mon amich y mestre D. J. M. Quadrado.

La passió prou arrelada per conexer nostres MSS. literaris triumfá aviat de l'anyorança de la poesia popular.»¹⁴

És cert que el 1852 Marià Aguiló anà a Madrid amb Josep M. Quadrado, amb qui tenia una gran amistat i de qui havia rebut molt,¹⁵ i hi fou comissionat pel govern perquè estudiés els manuscrits catalans escampats pertot arreu i en aquell moment desconeguts en el seu conjunt. Aquesta comissió li va ser aviat retirada durant el Bienni Progressista, iniciat el 1854. Així i tot, escorcollà les biblioteques de Madrid, El Escorial, Toledo, Saragossa, Lleida, etc.¹⁶ Va fer també alguna sortida a França i allà copià els cançoners catalans de París i de Carpentràs. Recordem que es tractava d'una època en la qual no existien ni fotocòpies ni microfilms, i en què els erudits havien de copiar a mà tot allò que els interessava. Aguiló se'n va fer un tip i va continuar aquesta feina quan el 1858 va ser nomenat bibliotecari primer de la Universitat de València, a la rica biblioteca provincial que encara avui es conserva al carrer de la Nau.

Aquell mateix any 1858 Aguiló havia estat inclòs a l'antologia *Los trovadors nous* d'Antoni de Bofarull, testimoniatge del «nou esperit» literari que reviuria l'any següent amb els Jocs Florals de Barcelona,

14. AGUILÓ, *Obra en prosa*, pàgs. 93-94.

15. Vegeu la introducció de Joan Mas i Vives als *Poemes inicials* d'Aguiló, esmentats a la nota 4.

16. Vegeu abans, nota 8.

en els quals Aguiló parlaria de l'amor, però sobretot de la pàtria (simbolitzada per la llengua) i de la mort. A la seva obra poètica, encara no publicada íntegrament ni de bon tros, Aguiló utilitzaria moltes vegades un registre planer, imitat de la poesia popular a la qual havia demostrat tanta afició, i que arribaria a tradicionalitzar algunes de les seves peces, com la famosa *S'estrella de s'auba*, cantada sovint com si fos d'un autor anònim.

A València, Aguiló entrà en contacte amb els cappers de la Renaixença, Wenceslau Querol i Teodor Llorente, i començà la importantíssima *Bibliografia catalana*, premiada a Madrid el 1860 —ja hem vist que hi feia al·lusió en una carta adreçada probablement a Agustín Durán—, que constituí el primer recull modern dels llibres publicats en català al llarg dels segles i que no aparegué definitivament, gràcies al seu fill Àngel, fins al 1927, a Madrid, amb el títol *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, imprescindible des d'aleshores.

El 1861 Aguiló fou nomenat oficial primer de la Biblioteca Universitària de Barcelona, de la qual esdevingué director deu anys més tard. Es traslladà, doncs, altre cop i d'una manera definitiva a Barcelona, on tingué una intervenció de primer ordre en la vida intel·lectual del moment. Mantenedor dels Jocs Florals de 1862, 1873, 1874 i 1883, va formar part de la comissió per la reforma de l'ortografia organitzada pel consistori dels Jocs Florals i hi va defensar un català estàndard basat en la llengua antiga i tenint present les diverses varietats dialectals, cosa que l'enfrontà amb els partidaris de l'anomenat «català que ara es parla». Aquestes baralles, en les quals hi havia un component considerable de personalisme i on intervenien igualment les actituds polítiques i religioses, catalitzaren especialment en l'anomenada qüestió de les -as i les -es, és a dir, de si els plurals s'havien d'escriure en *as*, com era tradicional, o bé si, d'acord amb la llengua antiga i amb la pronúncia dels dialectes occidentals del català, calia escriure'ls *es*. Aquesta segona postura, defensada per Marià Aguiló i pels seus partidaris, més aviat representatius dels sectors més conservadors de la Renaixença, va topar amb una gran oposició i, unida a altres factors, va provocar tensions molt fortes —fetes públiques sobretot per Antoni de Bofarull, a partir d'un cert moment enemic

irreconciliable d'Aguiló—, que implicaren una lluita sorda entre els partidaris de les *as* i els mallorquins que prenién part als Jocs Florals, acusats en bloc de voler imposar els seus criteris als «catalans».¹⁷

Curiosament, els criteris lingüístics de Marià Aguiló foren assumits per Pompeu Fabra, membre del grup renovador de «L'Avenç», i pesaren molt a l'hora d'establir la normativa impulsada per la Mancomunitat. Fabra mateix reconegué en un discurs a Mallorca, el 24 de maig de 1925, durant l'homenatge tributat a Aguiló per l'Associació per la Cultura de Mallorca, amb motiu del centenari del seu naixement. «Marian Aguiló, deia, no solament fou el primer que va creure en la possibilitat de refer la nostra llengua, sinó encara qui, emportat pel seu optimisme i el seu gran amor a la parla materna, empenqué la magna obra de redreçar-la, essent així, al mateix temps que el vident, l'obrer cabdal del seu ressorgiment, en tal manera que els qui després d'ell havem treballat en l'obra de redreçar i fixar la llengua literària, no hem fet sinó completar la seva tasca immensa, treballant sempre dins la via oberta i esplanada pel Mestre». «Marian Aguiló —acabava Fabra— és sens dubte un poeta excel·lent, un gran bibliòfil, un folklorista remarcable, però en l'obra de redreçament de la llengua és indiscutiblement la figura cabdal a qui tots havem de retre homenatge de gratitud i d'admiració il·limitades. Pensem que ell fou qui cregué fermament en l'esdevenidor de la nostra llengua quan tothom en dubtava, i que ell obrí i esplanà l'única via per la qual podríem assolir-ne el ressorgiment, així que a glòria seva podem retreure no solament la tasca enorme que ell realitzà, sinó tot ço que després d'ell hagin pogut fer els seus continuadors i deixebles. A ningú millor que ell podríem aplicar, doncs, les paraules que Ascoli adreçava als

17. Vegeu Margalida TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875», *Randa*, V (1977), pàgs. 136-162 i VI (1977), pàgs. 118-151; ID., «Marià Aguiló i Antoni de Bofarull davant la llengua catalana», dins DD. AA., *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull* (Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1996), pàgs. 43-56; Joan MAS I VIVES, «L'epistolari entre Marià Aguiló i Bartomeu Muntaner, font per a l'estudi de la Renaixença», *Randa*, XXX (1991), pàgs. 189-192, i el meu treball «Tomàs Forteza i la polèmica dels plurals en -es», dins *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània* (Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993), pàgs. 28-37, complementat al llibre *Semblances i comentaris* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999), pàg. 46.

fundadors de la filologia romànica: “Cada nou avançament redunda en nou honor dels mestres que ens han obert i esplanat la via àrdua i bona”.»¹⁸

Tornant encara als Jocs Florals de Barcelona, Marià Aguiló hi va obtenir la Flor Natural el 1864 i fou proclamat Mestre en Gai Saber el 1866. D'altra banda, va presidir els Jocs Florals de 1867 i de 1888, en els quals féu uns discursos magnífics sobre la llengua i la poesia popular, com ja n'havia fet un altre, com a mantenidor, el 1862, on posava en relleu que «si demà» els quatre milions que encara parlaven català «féssim l'impossible miracle de foragitar de nostres boques lo natiu idioma, si demà tothom sabés vestir son pensament amb paraules manllvades, i d'un cop poguéssim, engegant llurs mots, esqueixar i fer malbé lo llenguatge que los segles, la història i la naturalesa ens feren aposta, llavores encara durien son nom català los vilatges i masies, les cingleres i afraus, les conques i rius de les vuit províncies que ens alberguen, que necessari fóra baratar de real orde... llavores encara romandria escrita o estampada tota una literatura, i los tres arxius generals d'Aragó, València i Mallorca, que perquè no parlessen eternament en català fóra precis esvair i cremar». «Un idioma no es muda per un altre —deia una mica més avall, reblant el clau— com qui es treu un mantell fora d'usança; ans bé n'és un vestit tan acostat a l'ànima i tan de durada, que sols un poble ensopit i llord consent tancar-se'l i esqueixar-lo, i llavores per càstig va per espai de molts segles espellissat i mig nu davant la història, compareix mut i afrontat davant l'esdevenidor. Un idioma és una heretat riquíssima replegada per generacions de generacions, que representa sempre una antiga i a voltes una gran civilització. I quin bon espanyol voldria renunciar a la que es conté en la llengua catalana? Qui, per enemic que en siga, ja que no per acréixer-la, no demanarà estudiar-la almenys per estotjar i guardar sa alta memòria en lo gloriós tresor de les gestes de tota la nació? Aixís ho pensen, aixís ho desitgen los més savis escriptors de Castella, afanyant-se a cercar per tots los racons d'Espanya tot quant mereix tancar-se en los llibres d'or de nostra història general civil i li-

18. Vegeu el meu treball «Pompeu Fabra i Mallorca», dins *Els mallorquins i la llengua autòctona*, 2a edició (Barcelona: Curial, 1985), pàgs. 227-237.

terària. Aixís ho creu nostra benvolguda Reina [Maria Cristina], que de sa plana voluntat ha pensat protegir la publicació dels cantars populars de Catalunya, València i Mallorca; cantars que si mostren la saba i la força de nostra llengua materna i de nostres costums, mostren també lo ferm i antic llaç, l'íntim parentiu dels catalans amb tots los demés pobles de la Península».¹⁹

Els horitzons d'Aguiló, doncs, es van anar eixamplant molt a partir de la seva estada a Madrid. En realitat, però, no va deixar de banda el seu projecte de publicar el «llibre de cançons catalanes». Ben al contrari, per poder dur-ho a terme d'una manera més folgada, mirà d'aconseguir la subvenció reial a la qual es referia al discurs dels Jocs Florals. Un cop més, el pròleg del *Romancer* dona una versió totalment incorrecta d'aquesta subvenció, que havia resultat amarga per a Aguiló, en no complir els terminis a què s'havia compromès, cosa que va motivar un sonat article de Joan Mañé i Flaquer, el seu valedor davant la corona, el qual l'obligà al cap i a la fi a publicar *in extremis* el primer i únic volum del *Romancer*.²⁰ Segons Aguiló, «un dia, no sé quin, D. J. M. y F. me demaná si pensava donar á la estampa lo ROMANCER. Com la pregunta era amistosa y del tot incondicional, ma resposta fou naturalment afirmativa. Lo 14 de Juliol de 1878, un B. L. M. del Governador Çivil D. C. Ibáñez de Aldecoa me pregá de passar á son despaig, y aquí me enterá que l'Intendent general de la Reyal Casa li havia girat una lletra de cambi de mil duros que devía endossarme. Li demaní l'ofici en que creya se'm manifestava l'objecte de aquell soprat donatiu, y, ab gran estranyesa meua, me digué que no'l tenia; pero sí sabia extraoficialment que dita cantitat era per subvenir á la publicació del ROMANCER POPULAR. Perpleix d'admetre una anticipació tan inesperada, no trobí manera de refusar, sens aparent ingràtitut, un obsequi que'l Monarca feya, no á mí, sino al poble catalá y á sa llengua, é instat y compromès á la vegada pel Governador firmí'l rebut en hora dissortada».²¹

19. AGUILÓ, *Obra en prosa*, pàgs. 61-62.

20. Vegeu el meu treball «Marià Aguiló, col·lector de cançons populars», citat a la nota 7.

21. AGUILÓ, *Obra en prosa*, pàgs. 127-128.

En realitat, a l'arxiu d'Aguiló conservat a la Biblioteca de Catalunya hi ha documentació suficient per a establir que Aguiló sabia perfectament de què anava la cosa i que, d'una manera o altra, n'havia mogut els fils. Hi trobem una carta de Manuel de Bofarull a Miguel Tenorio, secretari particular de la reina regent Maria Cristina, del 24 d'abril de 1861, on li adjunta un model d'instància referent al Cançoner d'Aguiló, escrita sens dubte d'acord amb aquest:

«La colección de cantares que D. M.º Aguiló posee forman el Romanero y Cancionero populares de todas las provincias que hablan la antigua lengua catalana, tanto en el Principado como en Valencia y en las Baleares.

El colector se ha proporcionado hasta ahora en una larga serie de años y de viages unos seiscientos y tantos romances, recogidos por primera vez de la tradición oral, de cuyas dos terceras partes tiene suficientes y aun abundantes versiones para poder emprender su periódica publicación. Lo falto e incompleto de los doscientos restantes obligan al colector a continuar sus investigaciones, que la publicación una vez empezada de los demás facilitará mucho, sobre todo si ésta se hace, como intenta, por entregas, de la misma manera que publica C. Nigra, actual embajador de Italia en París, las canciones populares del Piamonte.

Como debe acompañar esta edición la nota musical de los cantares más característicos y algunos grabados impresindibles [*sic*], ofrece muchas dificultades el señalar con precisión el importe de la obra, que cuando menos constará de tres tomos en 4º menor español. Por cálculo aproximado parece que el coste material de ninguno de ellos, impreso con el esmero necesario, bajará de quinientos duros.

Halagaría profundamente el amor que los catalanes tienen a las tradiciones poéticas del país el leer el querido nombre de S. M. al frente del libro más popular de Cataluña; auxiliar espontáneamente esta publicación sería una prueba más tan honrosa como simpática del cariñoso interés con que la Reyna mira cuanto puede dar a conocer estas provincias y revelar lo más íntimo de su carácter.»²²

22. A la carta, Bofarull deia a Tenorio: «El cálculo que acabamos de formar dista mucho de la indicación que hizo a V. nuestro buen amigo Permañer, porque nació ésta más de un buen deseo que de un maduro y detenido examen de la publicación, como hemos hecho actualmente, pero no creo que por esto deba dejarse de asociar a ella el Augusto nombre de S. M. Aguiló siente no poder emprender esta publicación con sus propias fuerzas, para después de publicada ofrecerla a los R. P. de S. M., pero creo que podrían conciliarse los deseos de todos con que el Colector dedicase la publicación a S. M. y la Reina al admitir la dedicatoria destinase a la edición el auxilio que fuese de su Soberano Agrado. El superior talento de V. hará de todas estas indicacio-

El 13 de desembre de 1861, Miguel Tenorio comunicà a Marià Aguiló que «Su Magestad la Reyna N.^a S.^a mi Augusta Ama» s'havia «enterado por conducto de algunos distinguidos catalanes amantes de las bellas letras, de que V. ha empleado con extraordinario éxito largos e ilustrados esfuerzos en compilar una interesante colección de cantares, o sea un romancero y cancionero popular de todas las provincias que hablan la antigua lengua catalana; y deseosa Su Magestad de contribuir a la publicación de tan curiosa obra, se ha dignado ordenarme escribir a V. para invitarle a que la imprima tomando dicha Augusta Señora a su cargo todos los gastos». En una carta annexa a Manuel de Bofarull, Tenorio li donava instruccions més concretes:

«La adjunta carta, que V. se servirá entregar a Aguiló, es a mi juicio el verdadero modo de publicar el romancero catalán.

Creo que debiera imprimirse no por entregas sino por tomos en letra clara y buen papel, edición popular semejante a la que se hizo aquí del romancero de África; pero esto lo dejo al gusto y cálculo del autor.

Sobre el modo de abonar los gastos de impresión pueden Us. entenderse directamente conmigo, y yo lo trataré con el Intendente, según Us. digan.

Parto siempre del cálculo de un máximo de cuarenta mil reales, y lo natural era tomo impreso, tomo pagado.»

Aguiló, no cal dir-ho, acceptà amb tot el goig aquest generós oferiment, en una carta de la qual ens ha quedat un esberrany, signat per «El Bibliotecario de esta Universidad» (de Barcelona):

«A pesar de las instancias de algunos eminentes literatos de España y de Alemania, afanoso de buscar nuevos materiales y de completar más y más los ya recogidos, aplazaba de año en año la impresión de esta obra con la esperanza de alcanzar mayor perfección. Impelido ahora a publicarla de esta manera tan favorable en que se interesa doblemente mi honra, antes de darla a la estampa me es absolutamente indispensable intentar un último esfuerzo durante dos o tres meses para terminar la recolección, recorriendo las islas de Menorca y de Cerdeña, comarcas en que se habla la lengua catalana y que todavía no me ha sido dable visitar.²³ En este géne-

nes el uso que le parezca más conveniente, mientras que Aguiló y este su servidor de V. esperamos las órdenes que se sirva darnos» (esberrany a l'Arxiu Aguiló, epistolari amb Manuel de Bofarull).

23. No ens consta que aquesta visita tingués mai lloc.

ro de obras una de las primeras condiciones del compilador debe ser la de tener una perseverancia incansable para procurarse el número mayor posible de versiones de cada romance.

Si las dificultades ya vencidas en el acopio de estos materiales poéticos, y si los votos favorables de personas tan competentes como el de D. Agustín Durán y de cuantos han visto alguna parte de esta colección sirvieran²⁴ para augurar buen éxito, desde ahora aseguraría a V. E. que no quedarán defraudadas las esperanzas que acerca del interés de este Romancero han hecho concebir a S. M.

Quiera Dios que al formar un ramillete de estas flores silvestres no pierdan su perfume ni se marchiten en mis manos. Si por puro amor a nuestra patria lo he deseado hasta aquí, lo anhelo ahora por agradecimiento a la Reyna N.^a S.^a y a las personas celosas de nuestras glorias que sin conocerme se han interesado espontáneamente a favor de esta mi obra.»

Malgrat aquests bons desigs, el temperament perfeccionista i inconstant d'Aguiló, que volia abastar-ho tot, l'allunyà del projecte del *Romancer* i el duqué vers altres empreses igualment importants i necessàries. Al pròleg al *Catálogo de obras en lengua catalana* al qual m'he referit abans, assegurava: «Si esta antigua literatura no inspirase, como todas las grandezas tempranamente caídas, una admiración y un amor mezclado de indefinible tristeza, si no fuese ella la lengua en que aprendí a orar y a manifestar lo más íntimo y sagrado de mis sentimientos, debía ser todavía el objeto privilegiado de mis estudios, puesto que hace más de diez y seis años me toca custodiar, primero en la Biblioteca de Barcelona y después en la de Valencia, buena parte de los escasos monumentos que de esta literatura quedan en España.— Guardador de estos venerandos restos, empecé por convicción, y he proseguido con entusiasmo, la paciente exploración de esa región desconocida de la ciencia literaria, cuyo esclarecimiento exige el amor patrio y reclama la autorizada voz de los principales historiadores de las lenguas neolatinas...» «¿Y cómo no interesarse vivamente —continuava una mica més endavant— por una lengua que, la primera entre las neolatinas, recibió una forma regular, que en su infancia tuvo la pléyade esplendorosa de trovadores, maestros de la poe-

24. A sobre, hi ha escrit *bastasen*.

sía en todo el Mediodía de Europa; que contó a cronistas como D. Jaime, *el Conquistador*, y D. Pedro, *el Ceremonioso*, a sabios como Lull, a historiadores como Montaner, a poetas como Ausias March y Mossen Ruiz de Corella?» En aquest mateix pròleg recordava que «los códices tuvieron mejor suerte [que les primeres edicions de textos impresos], sea por su valor material, por sus adornos o por su importancia histórica; los monjes y los reyes se los repartieron, y casi todas las bibliotecas notables de Europa se honran de poseer muchas reliquias de esta literatura, y de aquí que es más fácil para el que pueda viajar hacer quizás el catálogo de los manuscritos que el de los impresos, y realmente varias obras hay que, a pesar de sus repetidas ediciones, se encuentran con más facilidad manuscritas que impresas». I confessava tot seguit: «Leer, extractar o copiar los manuscritos catalanes que entonces encontraba consignados en los catálogos, fue, y es aún, un deseo vivísimo que me llevó a recorrer repetidamente casi todas las bibliotecas de España y del mediodía de Francia».²⁵

En un primer moment, seguint la seva ambició sense límits, Aguiló va voler escriure una història de la literatura catalana, tema encara verge fins que Manuel Milà i Fontanals va començar les seves publicacions. «Durante muchos años —assenyalava Aguiló mateix— hemos hacinado en nuestros mamotretos las noticias que creíamos de alguna importancia para escribir la historia de la literatura catalana, y estas noticias las buscamos siempre en los códices que pacientemente leíamos, extractábamos y algunas veces copiábamos por entero». «Con la osadía del muchacho —confessava tot seguit— pensé estudiar esa literatura para luego historiarla. Levantaba ya de antemano con la imaginación un bello palacio, y no tenía a la mano más que unos cuantos sillares».²⁶ Ja al final de la seva vida, en redactar el pròleg de la bibliografia del qual procedeixen les paraules anteriors, es donava per vençut, però alhora insistia en la necessitat que hi hagués qui emprengués una història completa de la nostra literatura, que en realitat va necessitar molts treballadors i molts anys, de Rubió i Lluch i Rubió i Balaguer fins a Martí de Riquer, Antoni Comas i Joaquim

25. AGUILÓ, *Obra en prosa*, pàgs. 50-55.

26. *Ibid.*, pàgs. 55-56.

Molas: «Imposibilitado de formar esta historia por falta de fuerzas, y porque no he podido dedicar la mitad del tiempo necesario para el rebusco de materiales, esperaba ansiosamente que algún sabio llenase este vacío. Se han hecho, efectivamente, algunos ensayos; pero tan diminutos, tan faltos, que ninguno ha llenado mis deseos, que eran los de obtener un trabajo acabado que sirviese de estudio, si no en toda la literatura catalana, a lo menos en uno de sus ramos, como historia, novela, poesía, místicos, romances populares, etc.»²⁷

Desenganyat d'aconseguir els seus propòsits, Aguiló compilà el catàleg d'obres impreses al qual ens hem referit unes quantes vegades, com «una parte de la vindicació de esta literatura», i les preses amb què la va presentar al concurs anual de la Biblioteca Nacional de Madrid el 1860 no li van permetre «dar la última mano a una extensa introducción acerca de la lengua y literatura catalanas, que tenía esbozada desde mucho». Els anys posteriors tampoc no foren propicis per a aquest projecte, «y hoy se publica la obra sin dicha reseña: primero, para que sea tal como se premiò, y segundo, porque no ha llegado para esta malograda literatura la hora de juzgar y compendiar, sino la de inquirir y revelar, y agrupar sus esparcidos restos».²⁸

Per anar construint l'obra d'infraestructura que havia de precedir per força qualsevol síntesi de la literatura catalana amb una mica de cara i ulls, Aguiló va publicar el 1873 el primer dels dotze volums de la seva «Biblioteca Catalana», en la qual, amb la col·laboració de Miquel Victorià Amer, de Bartomeu Muntaner²⁹ i del seu fill, Àngel Aguiló, donà a conèixer, en edicions pulcres i acurades, tota una sèrie de clàssics, entre els quals el *Compendi historial de la Bíblia o Gènesi de Scriptura*, traduït al català per Guillem Serra; el *Libre de Consolació de Philosophia* de Boeci; el *Fèlix* de Ramon Llull, la *Crònica* de Jaume I, el *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell i el *Libre de Feys d'Armes de Catalunya*, aleshores atribuït a Bernat Boades, tot i que més endavant els erudits havien de descobrir que es tractava

27. *Ibid.*, pàg. 56.

28. *Ibid.*, pàg. 57.

29. Cf. MAS I VIVES, «L'epistolari entre Marià Aguiló i Bartomeu Muntaner, font per a l'estudi de la Renaixença», pàgs. 177-192.

d'una falsificació del segle xvii, obra del frare mínim Gaspar Roig i Jalpi.³⁰

El mateix any 1873 va començar el *Cançoneret de les obretes en nostra lengua materna més divulgades durant los segles XIV, XV e XVI* (acabat pel seu fill el 1900), on recull peces raríssimes, d'un interès extraordinari, publicades en forma de plec solts, a imitació dels que apareixien al segle xvi, en bon paper, en lletra gòtica i ben il·lustrats.³¹ El 1879 inicià encara una «Biblioteca de obretes singulars del bon temps de nostra lengua materna, estampades en letra lemosina» —lletra gòtica—, de la qual només aparegueren dos volums: el *Libre de l'Orde de Cavalleria* de Ramon Llull, dedicat a l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, i la *Història de Valter e de la pacient Griselda*, escrita per Petrarca i traduïda per Bernat Metge.³² El 1890 Aguiló començà, encara, una «Biblioteca Catalana Popular», on fou publicat, després de l'empenta sagnant de Permanyer, el primer i únic volum aparegut del seu esperat *Romancer popular de la terra catalana*, les *Cançons feudals cavalleresques* (1893), que havia d'ésser seguit per altres mig preparats per l'autor, però que mai no arribaren a bon port, com tampoc no hi arribà la col·lecció de cançons curtes, mallorquines sobretot, que en algun moment tenia molt avançada.³³

Aquesta enorme tasca d'erudit i de bibliòfil és una mostra més de la tenacitat d'Aguiló a l'hora d'enaltir el que ell anomenava la llengua materna i a fer-ne conèixer els monuments més representatius. Els seus afanys de col·leccionista, que no es limitava a copiar obres desconegudes, sinó que es delia per aplegar-les i per conservar-les, van donar origen a una importantíssima biblioteca, formada per manuscrits, per incunables, per llibres del segle xvi i per molts altres llibres i opuscles dels segles xvii-xix, que a la seva mort va ésser adquirida per l'Institut d'Estudis Catalans i va constituir el pri-

30. Cf. Pere MARCET i SALOM-Joan SOLÀ, *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític*, I (Vic: Eumo-Universitat de Girona, Universitat de Vic, 1998), pàgs. 1101-1102.

31. Cf. *ibid.*, pàgs. 1091-1092, 1102 i II, pàg. 1821.

32. Cf. *ibid.*, I, pàg. 1102. Àngel Aguiló hi afegí, després de la mort del seu pare, *Paris e Viana* (*ibid.* i II, pàgs. 1347 i 1341).

33. Hi aparegué també la *Vida de sant Anthiogo* (cf. *ibid.*, I, pàg. 1102 i II, pàg. 1547).

mer nucli de la Biblioteca de Catalunya, encara avui orgullosa del seu fons Aguiló.³⁴

Si Aguiló no va tirar endavant i no va enllestir moltes altres empreses va ser a causa de la indecisió, tan típica del seu caràcter, i de la dispersió excessiva, unides a una certa indolència (Piferrer deia que era «un haragán, como cualquier otro poeta lírico»).³⁵ És ben significatiu del que els seus contemporanis pensaven d'ell, el retrat que Jacint Verdaguer en va fer a les seves rondalles, inèdit fins que Ricard Torrents el va retrobar i publicat recentment en edició crítica per Andreu Bosch i Rodoreda:

«Aquest cas d'en Rovira de Sau [un pagès “tan gelós dels arbres del seu bosc que per res del món ne tallava un”], que m'havien contat a mi fa quaranta anys, me tornava a la memòria cada volta que veia al malaguanyat don Marian Aguiló en los últims anys de sa vida. Ell vivia dintre nostra literatura com en Rovira dintre son bosc.

A un costat tenia el *Diccionari* de la nostra llengua, magatzem amb què comptàrem tots los poetes i prosistes que passàrem per vora seu. Més enllanet hi havia afilerats, com los soldats d'un exèrcit en orde de batalla, los goigs de tots nostres sants, començant per un de sant Ramon de Penyaforat del 1601, que són los més antics que es coneixen després dels de santa Eulària, reproduïts per ell mateix en son *Cansoner gòtic*. N'hi havia de grans, de mitjancers i de petits, i a prop d'ells una bella collecció de nostres vells romanços [sens dubte exemplars impresos].

Més amunt, en la mateixa llibreria, tenia classificades per assumptos la immensa collecció de nostres cançons, amb ses infinites i valioses variants, vingudes de tots els indrets de Catalunya.

Sa aplega d'adagis era, sens dubte, la millor que hi havia en aquell temps, í, com no la veja, no vull creure que n'hi haja una altra d'igual.

Son *rondallari* era tan bo i tan important com son *refraner*, mes era poc conegut, puix, no sé per què, no l'ensenyava gairebé mai.

Sa biblioteca era digna del títol que li solia donar de *Llibreria d'obres catalanes*. Allí s'hi trobaven les més valioses i rares, en impresos gòtics, en manuscrits primitius o en còpies noves, algunes fetes per ell mateix a l'Escolar, a Carpentràs o a París. Cada manuscrit o cada còdex tenia la seva

34. Vegeu, per exemple, Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Biblioteques i biblioteconomia* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), pàgs. 117-121, i «El que deien a en Marian Aguiló els que li dedicaven llibres», dins *Il·lustració i Renaixença* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1989), pàgs. 23-29.

35. Carta del 2 de maig de 1848, citada per Ramón CARNICER, *Vida y obra de Pablo Piferrer* (Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1963), pàg. 144.

història, que ell se complavia en contar pas per pas amb tots sos ets i uts, com se conta la història d'un membre de la família.

A prop de les obres dels altres tenia les obres seves, en calaixos diferents, i de vegades dintre negroses carpetes que encara em sembla veure. Allà tenia los *aniversaris* o poesies dedicades a la mort de la seva mare i les altres poesies dedicades a la mort, que, cosa estranya, festejà des de jove fins a sos últims dies; les amoroses i religioses; los *consells*, a on hi ha estrofes admirables, i *Fochs follets*, en què surt retratat de mà de mestre lo seu esperit mogut per lo desig de la publicació i aturat per la por de sortir al públic. Ell veia la necessitat que tenia de publicar ell mateix lo seu, mes los escrúpols de bibliòfil no l'hi deixaven fer. Al matí estava animat a fer-ho i a la tarda ja n'estava refredat, i entre aqueix vaivé se n'hi anaven los dies i entre aqueix fluix i refluix se li escorregué la vida.

Tots sos amics li estàvem a sobre, preguntant-li sempre: "Don Maria-no, quan publica tal llibre o tal altre?" Tots los de sa família l'hi deien i l'hi tornaven a dir; ell prometià fer-ho, ho desitjava, mes no ho feia, i morí gairebé abans de començar.»³⁶

Efectivament, Aguiló morí gairebé abans de començar. Deixà inèdit un vast material folklòric —la major part del qual passà després a les mans de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i ha estat recuperada no fa gaire per la Biblioteca de Montserrat—,³⁷ on sobresortien el Cançoner, recollit directament i indirectament a totes les terres de parla catalana al llarg de moltíssims anys,³⁸ les rondalles —que mai no s'atreví a publicar—³⁹ i els refranys, que actualment hem de considerar perduts en la seva majoria. Deixà inèdits també els seus apunts sobre gramàtica catalana i sobre ortografia, les seves notes per a una història de la Renaixença —la seva «passió capital», com

36. Jacint VERDAGUER, *Rondalles*, a cura d'Andreu Bosch i Rodoreda (Barcelona, Editorial Barcino, 1992), pàgs. 320-328 i Ricard TORRENTS, *Jacint Verdaguer. Estudis i aproximacions* (Vic: Eumo, 1995), pàgs. 303-310.

37. Vegeu el meu *Inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. 1 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993).

38. Vegeu, a més dels treballs ja citats, «Marià Aguiló i la poesia popular», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, II (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981), pàgs. 307-332, i *Cançonetes mallorquines* recollides per Marià Aguiló, I (Barcelona: Barcino, 1985).

39. Cf. el meu treball «Marià Aguiló, precursor d'Antoni M. Alcover», dins *Escriptors i erudits contemporanis* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996), pàgs. 11-17.

afirmava el 1871 en una carta a Jaume Collell—⁴⁰ i el seu imprescindible *Inventari*—publicat quasi sencer per l'Institut d'Estudis Catalans, a cura de Manuel de Montoliu i de Pompeu Fabra, bé que en realitat la feina de bastair la féu en bona part Josep M. Casas Homs: *Diccionari Aguiló*, 8 volums, 1915-1934 (segons les meves notícies, hi havia en curs de publicació un altre volum dedicat a temes de cultura popular, que caldrà cercar entre les carpetes conservades encara avui per la Secció Filològica de l'Institut). Entre múltiples altres coses—que ara són fonamentalment a la Biblioteca de Catalunya, al monestir de Montserrat i a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona—, va deixar inèdites, o espargides en introbables revistes, les seves poesies, en bona part autobiogràfiques, en una llengua esplèndida, d'un equilibri quasi perfecte entre els arcaïtzants i els partidaris del «català que ara es parla», d'una frescor que el converteix en un dels nostres millors poetes del segle XIX. El 1925 Francesc Matheu recollí en tres volums les seves *Poesies completes* (ben incompletes encara, però), els llibres més importants de les quals ja havien estat publicats pel seu fill Àngel, i el 1990 Joan Mas i Vives hi va afegir els seus bells *Poemes inicials*.

Marià Aguiló, membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres i de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, de la Comissió Provincial de Monuments i corresponent de la Real Academia de la Historia i de la Societat Arqueològica Lul·liana, poeta enamorat de la llengua, mallorquí que enllaçava el Principat amb València, erudit que desenterrava els textos antics i aplegava els moderns, va exercir una influència extraordinària al seu entorn. He començat evocant els versos emocionats que li dedicà Miquel Costa i Llobera a la seva mort i podria allargar-me d'una manera gairebé indefinida recordant les persones que estigueren en contacte amb ell i que d'una manera o d'una altra se'n sentien deixebles. Només esmentaré, al costat de mossèn Jacint Verdaguer i de Josep Torras i Bages, els noms de Tomàs For-

40. En unes notes inèdites sobre la seva relació amb la Renaixença, Aguiló escriu: «Si aquest renaxament a què he dedicat tota ma passió etc. no hagués produït més que tres llibrets, Els *Idilis* [de Jacint Verdaguer], el den Llorente y el den Costa, Cat[alunya], Val[ència] y Mall[orca] sense pactarse etc. me donaria per ben pagat de mos esforços» (fons Aguiló, Biblioteca de Catalunya).

teza, autor de la primera gramàtica moderna de la llengua catalana, fidelíssim col·laborador d'Aguiló en tantes coses, i del deixeble d'aquest, Antoni M. Alcover, que recollí d'Aguiló la torxa de l'amor a la llengua i va impulsar el Diccionari que n'havia estat l'aspiració constant.⁴¹ I no voldria oblidar el nom de Joan Alcover, que conegué Aguiló durant la seva època d'estudiant a Barcelona i que expressà de moltes maneres l'admiració que sentia envers ell. En un article publicat a «La Veu de Catalunya» el 1897, deia que «era un romàntic a la catalana, situat en la confluència del món tradicional i el món modern; podrien aplicar-se a ses inspiracions aquells dos versos de son *Idili casolà*:

De lo nou té la bellesa
i el misteri de lo antic.»⁴²

Cent anys després de la mort de Marià Aguiló, podem continuar de moltes maneres la seva obra. No fa gaire n'ha estat recuperat, afortunadament, el fons que el seu fill Àngel havia cedit a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, amagat a Barcelona i a altres indrets des de la guerra civil fins que la família Patxot va decidir de lliurar-lo, juntament amb la resta de l'arxiu de l'Obra del Cançoner, al monestir de Montserrat. M'ha tocat la dura però alhora gratificant tasca de posar-lo en solfa i de publicar-ne un inventari molt detallat, base per a futures consultes i per a estudis que ja han començat a donar fruit. Com ja he dit unes quantes vegades, una altra part molt considerable de l'arxiu de Marià Aguiló, que el seu fill Àngel havia venut a l'erudit i editor Josep M. de Casacuberta, ha estat dipositada a la Biblioteca de Catalunya, on en aquests moments és objecte d'una catalogació sistemàtica en la qual treballa des de fa temps Margalida Tomàs, excellent coneixedora de la vida i l'obra de l'interessat. Encara més recentment, la Biblioteca de Catalunya ha recuperat el fons Verdaguer

41. Vegeu els meus llibres *Antoni M. Alcover i la llengua catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985) i *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, ja esmentat.

42. Citat al meu llibre *Els mallorquins i la llengua autòctona*, 2a edició, pàgs. 203-205.

de Josep M. de Casacuberta, que a la mort d'aquest havia passat al seu col·laborador Joan Torrent i Fàbregas. En aquest darrer fons hi ha material important per a les relacions Aguiló-Verdaguer, que ja vaig tenir l'avinentsa d'encetar al col·loqui sobre Verdaguer celebrat a Vic fa un parell d'anys.⁴³ Una mostra de tota aquesta paperassa impressionant serà donada ben aviat, a l'exposició sobre Marià Aguiló que la Biblioteca de Catalunya inaugurarà el mes d'octubre vinent [1997], per commemorar el centenari de la seva mort. Tant de bo que tot plegat serveixi per conèixer cada cop millor la figura del més entusiasta estudiós de la nostra poesia popular i del més abnegat defensor de la llengua catalana, en tots els seus territoris i en totes les seves manifestacions.

JOSEP MASSOT I MUNTANER
(Abadia de Montserrat)

43. «Jacint Verdaguer i la poesia popular», *Anuari Verdaguer 1995-1996* (Vic: Eumo, 1999), pàgs. 157-188.